

ג'ודי מגנס

המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים: מבט מסכם לאחר 50 שנות מחקר

מגן ברושי, המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים,
ירושלים: יד יצחק בן-צבי, תשע"א, 128 עמ'

מגילות מדבר יהודה תוארו כתגלית הארכאולוגית הגדולה ביותר במאה העשרים. ספר זה מסביר לקהל הקורא עברית את משמעותן וחשיבותן. המחבר, מגן ברושי, האוצר לשעבר של היכל הספר ב'מוזאון ישראל' בירושלים, הוא סמכות מובילה בנושא מגילות מדבר יהודה. הספר כתוב בעברית בהירה ואלגנטית, בסגנון מלומד ועם זאת נגיש לא רק לחוקרים אלא גם לקהל הרחב. ברושי סוקר עניינים מרכזיים הנוגעים למגילות מדבר יהודה ולאתר הארכאולוגי קומראן, שמומחש בספר באופן יפהפה באמצעות תמונות בצבע, תכניות ומפות. הפרקים עוסקים בנושאים מגוונים: גילוי המגילות ופרסומן; הממצאים הארכאולוגיים בקומראן (כולל תיאור האתר); ההיסטוריה, האמונות ואורח החיים של הכת; סוגי הספרות המיוצגים במגילות; ההבדלים בין ההלכה של הפרושים ושל חז"ל לבין ההלכה של האיסיים בקומראן; השפעת האיסיים על הנצרות;

המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים

מגן ברושי

המגילות מקורות היסטוריים והמחלוקות סביב קומראן והמגילות. הספר כולל מעט הערות שוליים והפניות ביבליוגרפיות. אתר קומראן הוא נושא למחלוקות מתמשכות, שהתהוו על בסיס טענות מרעישות. האם הייתה

קומראן יישוב של כת, כלומר האם ישבו בה חברי כת יהודית עתיקה שהטמינו את המגילות במערות הסמוכות, או האם מדובר בוילה, בית אחוזה, מצודה, מחסן סחורות או מרכז לייצור כלי חרס? המצודים בפרשנות החלופית של קומראן, שעל פיה לא הייתה יישוב של כת, דוחים כל קשר בין האתר למגילות. ברושי מאמץ את דעתו של החופר הצרפתי רולן דה וו (de Vaux) וגורס כמו רוב החוקרים כי קומראן הייתה יישוב של כת. דעה זו נתמכת בקשר הפיזי שבין המערות לאתר, שכן כמה מן המערות של המגילות נגישות רק דרך האתר, וכן בעדויות ארכאולוגיות – אותם סוגים של כלי חרס נמצאו באתר ובמערות של המגילות. עם זאת אפילו בקרב חוקרים שמסכימים כי קומראן הייתה יישוב כתתי, אין תמימות דעים באשר לזהותה של הכת. ברושי מצרד בדעת הרוב שמזהה את המתישבים עם האיסיים, שתוארו בכתבי סופרים קדומים כמו פילון מאלכסנדריה, יוסף בן מתתיהו ופליניוס הזקן. פליניוס כתב כי האיסיים חיו על חופו הצפוני־מערבי של ים המלח. למעשה ברושי הוא תומך רב השפעה בקונסנזוס בעניין קומראן והמגילות הגנוזות, ודוגל בשימוש בכל סוגי הממצאים יחד: המגילות, עדויות הסופרים העתיקים והשרידים הארכאולוגיים.

חלק גדול מתוכנו של הספר מבוסס על עבודתו של ברושי עצמו. לדוגמה החפירות שניהל ברושי עם חנן אשל בשנים 1995–1996 חשפו מערות מגורים בטרסת החוואר מצפון לקומראן. החדרים בתוך היישוב שימשו למטרות שיתופיות או בתי מלאכה. לפיכך נראה כי רוב המתישבים חיו באוהלים, בבקתות ובמערות הסמוכות. על סמך גודלו של חדר האוכל המשותף מעריך ברושי שהיו בקהילה כ־100–150 חברים (עמ' 25). לטענתו היישוב של הכת נוסד לא לפני שנת 100 לפסה"ג, ויושב ללא הפסקה

אפילו אחרי רעידת האדמה בשנת 31 לפסה"ג, עד שנהרס בשנת 4 לפסה"ג. לאחר הפוגה קצרה אוכלס היישוב מחדש עד הריסתו הסופית בידי הרומאים בשנת 68 לסה"ג (עמ' 22–25). ברושי מאחד את שני שלבי היישוב המוקדמים שהציע דה וו (תקופות Ia ו-Ib), ומאריך את תקופה Ib מ־31 עד 4 לפסה"ג (שם). הסיודר מחדש של התקופות, המבוסס על הצעתי שלי לכרונולוגיה, עדיין מעורר כמה קשיים. לדוגמה בעוד שלפי הסיודר של ברושי המגדל בצדו הצפוני של האתר היה קיים מן ההתחלה (עמ' 26), על פי דה וו אין הוא מופיע בתכניות של תקופה Ia, משום שדה וו תיארך את בנייתו לתקופה Ib (סביב 100–31 לפסה"ג). לעומת זאת בכרך הכולל את הרישומים לעבודת השדה של דה וו המגדל נראה בתקופה Ia.¹ אי אפשר לברר נקודות מחלוקת אלה כל עוד לא פורסמו החפירות של דה וו בקומראן.

לאורך הספר זריות מסקנות מקוריות. לדוגמה בפרק על הממצאים הארכאולוגיים ברושי מעיר שהקברים שנחפרו בבית הקברות מלמדים שהמתישבים בקומראן מתו בגיל צעיר יחסית למתיישבים בני זמנם ביריחו (עמ' 38). נראה כי אפילו נזירים ביזנטים במדבר יהודה, שחיו בתנאים דומים לאלו שהיו בקומראן, האריכו ימים יותר. הסביבה המדברית הקשה ואורח החיים הסגפני גבו מחיר מחברי כת קומראן. במקום אחר באותו הפרק ברושי מציין שהמצרך העיקרי שייצרה הקהילה בקומראן היה תמרים, שכפי הנראה גודלו סמוך למעיינות המליחים בעין־פשח'ה (עינות־צוקים) ועובדו לייך תמרים בעין־פשח'ה ובקומראן (עמ' 39–40).

ברושי מציג את תמונת הקונסנזוס המסורתית של ההיסטוריה של הכת. לפי תפיסה זו כוהנים

J.-B. Humbert, & A. Chambon, *Fouilles de Khirbet Qumrân et de Aïn Feshkha*, I, Fribourg 1994

בסוף תקופת בית שני ומהיהדות ה'נורמטיביות' (הרבנית) המאוחרת יותר. לעומת ספרות חז"ל, שייחסה לחכמים סמכות דתית, החקיקה של הכת התבססה על התגלויות אלוהיות, ועל כן היא אנונימית. ייתכן שתקנות חז"ל המוקיעות מנהגים כתתיים כמנהגי מינים או בייחוסים מקורן בדיונים שקדמו לשנת 70 לסה"נ, או שהן מלמדות שמנהגים אלה המשיכו להתקיים לאחר מכן. לדוגמה העידוד שנתנו הרבנים לקיום יחסים בין בעל לאישה בשבת היה כפי הנראה תגובה על עמדה מנוגדת בקרב הכת. ספר היובלים, שאינו יצירה של הכת אך מיוצג בכמה עותקים בקומראן, אסר על קיום יחסים בשבת והגדיר מעשה זה עברה שעונשה מוות.⁴ ספר ברית דמשק, יצירה של הכת, אסר על 'עירוב מרצון' בשבת.⁵ ברושי מאמץ את הצעתו של אלישע קימרון שהביטוי 'עירוב מרצון' מציין חילול מכוון באמצעות קיום יחסי מין (עמ' 102-103). לויץ דירינג ציין שהאיסור בקרב הכת נועד למנוע את חילול השבת בפעילויות שמביאות לטומאה.⁶ בדומה לכך בני הכת, שהחשיבו צואה אנושית לטמאה (בהתבסס על יחזקאל ד, יב-טו), ושראו בעשיית צרכים פעולה הגורמת לטומאה (עמדה המנוגדת לזו של היהדות הרבנית), נמנעו מעשיית הצרכים בשבת כפי שתיאר יוסף בן מתתיהו.⁷ בהקפידם למלא את הכתוב בדברים כג, ט-יד, הסתירו בני הכת את עצמם מעין האל בעת עשיית הצרכים והטמינו את צורכיהם בבורות. במחנות שתוארו במגילת המלחמה ובירושלים העיר האידאלית

צדוקים שנושלו יסרו את הכת סביב אמצע המאה השנייה לפסה"נ. מורה הצדק היה קרוב לוודאי כוהן גדול מן הצדוקים, ואילו יריבו, הכוהן הרשע, היה אחד המנהיגים המוקדמים של המכבים או החשמונאים. אולם הקונסנוזוס בנושא זה נשחק בשנים האחרונות. לדוגמה ג'ון קולינס העלה בספרו שאלות בנוגע לתאריך הייסוד של הכת, נסיבות ייסודה וזהותו הצדוקית של מורה הצדק (ותפקידם של הצדוקים בכת בכלל).² לטענתו אם השתלטותם של כוהנים לא-צדוקים על הכהונה הגדולה לא הייתה סיבה להיווצרות הכת, אפשר שמורה הצדק חי במאה הראשונה לפסה"נ ולא במאה השנייה לפסה"נ. קולינס תיארך את היווצרות הכת לסוף המאה השנייה לפסה"נ, ואת העימות בין מורה הצדק לכוהן הרשע – מאוחר יותר. ברושי רואה באימוץ לוח שנה המבוסס על מחזור השמש גורם משמעותי שפילג את קהילת קומראן משאר האוכלוסייה היהודית, אך היו חוקרים שהטילו ספק בכך שהכת השתמשה אי פעם בלוח שנה המבוסס על השמש. לדוגמה סשה שטרן פקפק אם קהילת קומראן השתמשה בלוח שנה שונה משמעותית מזה של יהודים אחרים, ואם מחלוקות בנוגע ללוח שנה היו מרכזיות להיווצרות הכת.³ דעותיי קרובות לאלו של ברושי, אך יש להודות שקיימות מחלוקות בין חוקרים בנושאים שברושי מציג כקונסנוזוס.

ברושי מתאר בבהירות את האמונות והמנהגים שהבדילו את כת קומראן מקבוצות יהודיות אחרות

6 L. Doering, 'Purity Regulations Concerning the Sabbath in the Dead Sea Scrolls and Related Literature', L.H. Schiffman, E. Tov & J.C. Vander Kam (eds.), *The Dead Sea Scrolls Fifth Years After Their Discovery: Proceedings of the Jerusalem Congress, July 20-25, 1997*, Jerusalem 2000, pp. 600-609.
7 מלחמת היהודים ב 147-149 (תרגום אולם, עמ' 232).

2 J. Collins, *Beyond the Qumran Community: The Sectarian Movement of the Dead Sea Scrolls*, Grand Rapids 2010
3 S. Stern, *Calendar and Community: A History of the Jewish Calendar, 2nd Century B.C.E. - 10th Century C.E.*, Oxford 2001
4 ספר היובלים נ, ח.
5 ברית דמשק יא, ד-ה.

ברושי טוען עוד שבני כת קומראן היו היהודים הראשונים שייסדו אוסף תפילות לדקלום קבוע (עמ' 85), וכן שלכת הייתה השפעה מתמשכת על הנצרות אבל לא על היהדות הרבנית (עמ' 105). בפרק האחרון הוא מגיב על הטענות הסנסציוניות שקומראן לא הייתה יישוב כתתי ועל תאוריות שקשרו את מגילות מדבר יהודה לקבוצות שונות אך לא לאיסיים. לסיכום, הספר הוא תרומה משמעותית למחקר מגילות מדבר יהודה. בימים אלה יצא הספר לאור גם באנגלית.

שתוארה במגילת המקדש (שברושי רואה בה יצירה של הכת), מוקמו השירותים מחוץ לתחום השבת. במילים אחרות, התפיסה שהשבת מיטמאת בפעולות רצוניות שגורמות טומאה מסבירה את האיסורים של הכת על קיום יחסים ועל עשיית צרכים בשבת. לעומת זאת ברושי – בעקבות תיאורו של יוסף בן מתתיהו – מייחס את האיסור על עשיית צרכים בשבת לחשש מכריית הבורות (עמ' 50), אך אין בכך להסביר מדוע לא יכלו להשתמש במבני שירותים קבועים.